

**Відгук офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента Національної академії правових наук України,
заслуженого діяча науки і техніки України**

Стеценка Семена Григоровича на дисертаційну роботу

**Шимона Івана Петровича «Правова система Румунії: теоретичні та
історико-юридичні аспекти», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія
держави і права; історія політичних і правових учень.**

Актуальність обраної теми. Актуальність теми дисертації І.І.Шимона мотивується низкою аргументів, серед яких найбільш суттєвими виступають наступні:

1. На макросоціальному рівні Україна перебуває сьогодні в стані, коли одночасно вирішується низка питань реформування правової системи, і одночасно організується протидія зовнішній агресії з боку Російської Федерації. Різко зросли загрози для національної безпеки, частина території є окупованою агресором. В таких умовах на перше місце виходить пошук технологій реформ, які би посилили державу та дозволили ефективно просуватися на шляху до членства в ЄС. Внутрішнє перетворення правової системи і європейська інтеграція - це два аспекти однієї проблеми і досвід Румунії яскраво підтверджує такий висновок. Виходячи з цього, досвід Румунії є повчальним, таким, що заслуговує на вивчення і використання. Річ іде про вивчення механізмів реформування у взаємодії національної держави, яка декларує намір до членства в ЄС, здійснювати реформи у взаємодії з інститутами ЄС. Румунія вирішувала подібні проблеми (хоч і не таких екстраординарних умовах) і результат проведення правових реформ проявився в її членстві в НАТО та ЄС.

2. Досвід реформ Румунії є тим більше повчальним для України, виходячи з того, що ця держава так само містить відбиток соціалістичної

правової системи, який поза сумнівом впливає на економічні та ментальні умови проведення реформ, як це має місце і в Україні.

3. На рівні окремих секторів реформ вивчення досвіду Румунії є актуальним для України з багатьох аспектів - починаючи від реформи правосуддя і завершуючи організацією протидії політичній корупції. Створення в Україні НАБУ, НАПК, реформа щодо правосуддя, реформа в напрямі децентралізації та інші реформи підтверджують складність їх проведення. Підкреслимо при цьому, якщо Румунія мала 15-20 років для активного реформування правових інститутів, то Україна не має таких часових можливостей, намагаючись у вкрай складних умовах за декілька років впровадити відповідні реформаторські зусилля.

Відтак, тему дослідження, яка через категорію "правової системи" акумулює знання про різні ділянки правової дійсності, вважаємо актуальною і своєчасною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ступінь обґрунтованості положень і висновків дисертації обумовлені наступним.

1. *Достатня емпірична база дослідження.* Список джерел і літератури (містить 202 позиції) складається не лише з наукових публікацій, а й широкого кола першоджерел, в тому числі актів законодавства Румунії, актів Європейського Союзу, його органів, рішень Європейського Суду з прав людини. Переважна більшість джерел - іноземними мовами. Останнє свідчить про введення в науковий обіг значної кількості джерел, які стануть у нагоді вітчизняним науковцям.

2. *Коректний підбір і застосування методів дослідження,* які цілісно виступають методологічним комплексом, який дозволяє отримати науковий результат через розв'язування поставлених автором завдань. Сам автор підкреслює, що історико-правовий метод дозволив йому відстежити закономірності розвитку державно-правових явищ у часових параметрах, як значних, так і середньострокових (розділи 1, 2). Як відзначається в роботі, де-факто процес реформування правової системи Румунії відбувається чверть

століття й тому саме даний метод уможлиблює бачення його моделі, тенденцій та нелінійності. Компаративістський контекст дисертації І.П. Шимона закономірно проявляється в порівняльно-правовому метод, з урахуванням того, що сегменти правової системи Румунії аналізуються в контексті актуальних проблем розвитку відповідних правових інститутів України. Окрім того, техніко-юридичний метод (який іноді називають формально-юридичним) дозволяє віднайти місце певного явища чи процесу в правовій системі даного суспільства з обов'язковим урахуванням координат основоположних цінностей, таких зокрема як основні права людини, демократія, інші засади конституціоналізму.

3. Якості дослідження, його обґрунтованості додає *вірне визначення об'єкту і предмету дослідження*.

4. Досягненню наукового результату сприяло також *правильна постановка мети дослідження і завдань*, які з неї випливають. Метою даної роботи визначається дослідження теоретичних та історико-юридичних аспектів генези правової системи Румунії та її реформування в умовах інтеграції до Європейського Союзу, відтак, було поставлено, зокрема, такі *завдання як*: проаналізувати генезис правової системи Румунії, з'ясувати основні етапи її державно-правової традиції; дати характеристику правовому змісту демократичної революції в Румунії, правовим засобам відновлення демократичних інститутів в 1989 – 1991 роках; визначити напрями розвитку конституціоналізму, зміст і порядок конституційної реформи, ефективність механізму захисту прав людини тощо.

Наукова новизна одержаних результатів, як вона визначена автором дисертації, загалом заслуговує підтримки. Насправді, в рамках правової науки дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень правової системи Румунії в умовах її інтеграції до Європейського Союзу в контексті обґрунтування можливості удосконалення правових реформ в Україні. Варто назвати наступні одержані результати, що мають наукову новизну і виносяться на захист:

1. Положення щодо правового змісту демократичної революції в Румунії, яка виступає не лише персональними змінами у вищих органах

державної влади, а й комплексом організаційно-правових заходів, спрямованих на відновлення установчої влади румунського народу та повернення легітимності системі публічної влади. Такий висновок з відомих причин має значення для розуміння аналогічних процесів в Україні.

2. Теза про те, що головним фактором, який впливав на розвиток конституціоналізму в Румунії 1990-2000-х років була підготовка держави до вступу в ЄС, а пріоритетами – розвиток та удосконалення демократичних інститутів і механізму захисту прав людини.

Окрім іншого, таке положення має важливе методологічне і практичне значення для мотивації й технологічного забезпечення реформ в Україні. Припущення про те, що без ЄС і процесу інтеграції до ЄС реформи можливі гіпотетично можуть бути висловлені, однак, емпірично в Румунії (і в інших державах, які виступали кандидатами на члени ЄС) не підтвердилося.

3. Положення щодо конституційної реформи 2003 р., яка, на думку автора, відрізняється системним характером та інструментальністю, що дозволило вирішити низку задач, пов'язаних як зі вступом до ЄС, так і з удосконаленням національного правопорядку загалом; положення, що дана реформа своїм змістом відображає вектор, характерний для подібних реформ в інших державах-кандидатах на членство в ЄС (створення механізму перенесення частини суверенітету, корекція форми правління тощо), а її механізм проведення відображає вимоги легальності (конституційності) та вимоги легітимності в демократичній державі;

4. Положення про те, що головною ціллю реформи системи правосуддя в Румунії виступало забезпечення незалежності судової влади як інституційної системи та суддів як її носіїв; висновок про те, що для досягнення і гарантування такого стану були передбачені конституційні та законодавчі засоби, які унеможливають вплив на систему правосуддя та суддів з боку інших гілок влади, зокрема, через заснування Вищої ради магістратури, наділеної відповідними повноваженнями.

У роботі містяться й інші положення й висновки, які відзначаються новаторським характером й відображають її наукові результати. До таких, зокрема, слід віднести:

1. На с.47 - 54 автор розкриває зміст демократичної революції в Румунії, дотримуючи баланс між описом фактів, які мають значення для юридичного аналізу, і теоретичними узагальненнями, чого часто не вистачає науковим дослідженням. Такий підхід робить роботу такою, що легко читається й сприймається для юриста.

2. На с.82 - 85 розкривається співвідношення джерел права, в системі яких автор розкриває роль актів делегованого законодавства (надзвичайні укази і ордонанси). Окрім того, автор звертає увагу на роль "органічних законів", покликаних забезпечити стабільність законів, та звичайних (поточних) законів (ухвалюються більшістю присутніх членів палат). Окремо, автор відмічає, що якості законодавчої роботи в Парламенту сприяє Законодавча рада, котра "є спеціалізованим консультативним органом Парламенту, який дає висновки про проекти нормативних актів з метою систематизації, уніфікації та координації всього законодавства", а також "веде офіційний облік законодавства Румунії" (стаття 79 Конституції). Оригінальним підходом конституцієдавця в Румунії є надання конституційного статусу подібному державному органу.

3. Особливо цінними для України є положення і висновки автора щодо судової реформи в Румунії. У дисертації акцентується увага на конституційних принципах і нормах, які встановлюють основи функціонування судової системи. Так наприклад, автор указує, що Голова й інші судді Верховного суду касації і юстиції призначаються строком на шість років і при цьому вони можуть бути призначені на посаду повторно. Крім того, відзначається, що на конституційному рівні окреслюється статус "судової поліції". Особливо велику роль відіграє для функціонування судової системи (як і прокуратури), забезпечення її незалежності орган, який називається Вища рада магістратури. Конституція визначає, що цей орган утворюється з магістратів, обраних строком на чотири роки Палатою Депутатів і Сенатом на спільному засіданні (с.132 - 133 дисертації).

4. Особливо ґрунтовними видають положення і висновки, пов'язані з оцінкою автором системи протидії корупції в Румунії, процесу створення відповідного механізму. На с.187-188 дисертації вказується з цього приводу,

що, по-перше, слід визнати, що саме процес підготовки держави до вступу в Європейський Союз і перебування в умовах його правопорядку, стало найпершим фактором, який впливав на створення де-факто нової системи протидії корупції в Румунії. Цей вплив проявлявся різноманітно: через підготовку кадрів, допомогу фінансовими коштами, широке співробітництво з спеціалізованими інститутами інших держав – учасників ЄС і найбільше – через жорсткий контроль інститутів Європейського Союзу в цьому питанні. Румунії неодноразово Європейською комісією та іншими органами ЄС висловлювалися претензії з приводу недостатньої роботи у напрямі протидії корупції, небажання румунського керівництва реально боротися з корупцією, особливо на вищому політичному рівні. По-друге, розвиток антикорупційної системи в Румунії засвідчив розуміння таких її параметрів як комплексність та ґрунтовність. Система протидії корупції складається з правового (норми міжнародного та внутрішнього права) та інституційного компонентів. Норми міжнародних договорів, зокрема конвенції ООН, визначали основні параметри цієї системи, закладаючи в ній такі ознаки як незалежність та позапартійність, уможливлення здійснення активної діяльності за межами політичного впливу. Інституційний компонент системи, в основі якого – Національний антикорупційний директорат, також був заснований на низці параметрів, зокрема: а) зосередження на корупційних злочинах значних масштабів або вчинених посадовими особами органів державної влади високого рівня; б) поєднання в НАД прокурорів, співробітників поліції і експертів, що дозволило створити високопрофесійну й відносно замкнуту систему, яка є спроможною самостійно досягати результату (від порушення справи до підтримання обвинувачення в суді). Таке поєднання водночас дозволяло підтримувати мотивацію прокурорів НАД до результативності роботи на всіх стадіях процесу; в) внутрішня організація НАД забезпечувала незалежність і динамічність структури та водночас високу результативність; г) головний результат діяльності НАД полягав у одному – кількості кінцевих вироків судів у справах, які НАД порушував і розслідував.

Вважаю наведені висновки головним науковим результатом роботи, які, як на мене, в тій чи іншій мірі, повинні знайти втілення в практиці України.

Зауваження щодо змісту дисертації. Незважаючи на те, що дисертаційне дослідження виконане належно, положення і висновки автора достатньо аргументовані, слід звернути увагу на деякі дискусійні положення даної роботи.

1. У підрозділі 1.2. дисертації міститься виклад "Доповіді з аналізу комуністичного режиму в Румунії", підготовленого Президентською комісією. Положення доповіді були схвалені парламентом у 2006 р. По суті, йдеться про офіційну оцінку минулого, а відтак, постає декілька запитань, на які не окреслено відповіді в дисертації: 1) чи можливе в принципі в демократичній державі "офіційне бачення" історичного процесу, чи узгоджується такий підхід з принципами такої держави? 2) наскільки актуальним виступає такий досвід для України?

2. Звертає на себе увагу детальний опис і аналіз демократичної революції в Румунії 1989 р. (підрозділ 2.1), однак у роботі по-різному сприймається зміст революції, а, відтак, її тривалість. З контексту можна зрозуміти, що автор вказує на неї фактично як на "повстання" (друга половина грудня 1989 р.), але в інших місцях роботи відзначає її початкову завершеність лише з першими "вільними виборами". Звісно, такі питання мають для України не лише академічний і науковий інтерес. На підставі вказаного, хочеться почути більш широкую систему аргументів автора стосовно наповнення того, що він вірно окреслює як "правовий зміст революції". Окрім іншого, це би мало методологічне значення для розуміння змісту Революції Гідності в Україні 2014 року.

3. Досвід реформування прокуратури Румунії, проаналізований автором доволі ретельно. Однак, у наведених висновках автором відзначається, що (цитую. – С.С.) "головний акцент в організації прокуратури Румунії робиться на незалежності прокуратури як інституційної системи",

однак, надалі неодноразово підкреслюється, що система органів прокуратури "прив'язана" до судової системи. Автор вказує, що "Прокуратура в Румунії очолюється Генеральним прокурором при Верховному суду касації та юстиції, який організаційно підконтрольний міністру юстиції". Залишається неясним, як саме узгоджуються позиції щодо а) незалежності прокуратури як системи; б) її підпорядкування міністру юстиції та "прив'язка" її ланок до відповідних ланок судів загальної юрисдикції.

4. Механізм протидії політичній корупції в Румунії визнано є одним із кращих в Європейському Союзі за багатьма показниками. Національний антикорупційний директорат - в основі цього, як вказує автор, заново створеного механізму, з чим варто погодитися. Однак, звертає на себе те, що автор усувається від акцентування уваги саме на тих особливостях НАД, які вигідно відрізняють його від аналогічної структури в Україні - НАБУ. Йдеться і про спосіб формування, призначення керівників, і про гарантії незалежності, і про форми його взаємодії з іншими правоохоронними органами. Відповідні висновки могли стати в нагоді під час розробки проектів законів на удосконалення діяльності НАБУ.

5. Автор старанно усувається від тих проблем у діяльності Національного антикорупційного директорату в Румунії, які мають місце і на які вказують румунські та інші дослідники. Так, наприклад, помічено, що частка обвинувальних вироків у справах за підслідністю НАД є істотно вищою, ніж у розвинутих демократичних країнах, що насторожує, так само як і встановлений зв'язок між фактами винесення суддями виправдувальних вироків і порушення провадження проти самих. Такі проблеми також повинні бути в полі уваги правової науки.

Вищевказані критичні зауваження та пропозиції в основному носять дискусійний характер і не впливають на загальну високу оцінку рецензованої дисертації. Вони спрямовані на сприяння подальшої творчої дослідницької роботи над даною проблемою І.П.Шимон.

Враховуючи вищевикладене, є достатні підстави вважати, що дисертація **Шимона І.П. за темою: «Правова система Румунії: теоретичні та історико-юридичні аспекти»**, подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання, суть якого полягає в дослідженні генезису та реформування правової системи Румунії в умовах її інтеграції до Європейського Союзу, обґрунтуванні можливості врахування даного знання для удосконалення правових реформ в Україні в процесі європейської інтеграції.

Дисертація відповідає вимогам, встановленим у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Іван Петрович Шимон заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

перший заступник директора Інституту кримінально-виконавчої служби,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

С.Г. Стеценко

